

KRZYSZTOF BEDNAREK

CEZARY LEMPA

Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Katowicach

WYKORZYSTANIE MODELU DIALOGICZNEGO OCENIANIA W KOMUNIKOWANIU WYNIKÓW EGZAMINU ZEWNĘTRZNEGO

W Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 23 kwietnia 2004 r.¹ możemy przeczytać, że

(§ 3.3) *mierzenie jakości pracy szkół i placówek jest prowadzone z uwzględnieniem opinii uczniów, nauczycieli i rodziców, w szczególności przez [...]: diagnozowanie osiągnięć edukacyjnych uczniów z uwzględnieniem wyników uzyskiwanych przez nich na poszczególnych poziomach kształcenia, a także na podstawie porównywania tych wyników z wynikami uzyskiwanymi przez uczniów na sprawdzianach i egzaminach;*

(§ 5.) *dyrektor szkoły lub placówki [...], sprawując nadzór pedagogiczny, wykonuje w szczególności następujące zadania:*

1) *planuje, organizuje i przeprowadza wewnętrzne mierzenie jakości, w tym badanie osiągnięć edukacyjnych uczniów [...],*

5) *analizuje wyniki sprawdzianu lub egzaminów oraz wykorzystuje je do oceny jakości kształcenia w szkole, a także podejmuje, stosownie do potrzeb, działania naprawcze lub doskonalące w tym zakresie.*

Tak więc dyrektor szkoły otrzymuje ważne zadanie opracowania takich sposobów planowania i prowadzenia swojej pracy, aby zgodnie z przepisami prawa realizował nadzór pedagogiczny. Jak to zrobić? Jak wykorzystać płynące z prowadzonego nadzoru informacje? Jak wpływać na jakość pracy szkoły?

Poniżej proponujemy procedurę monitorowania, która może być, naszym zdaniem, wykorzystywana jako sposób zrealizowania zadania postawionego

¹ Rozporządzenie MENiS z dnia 23 kwietnia 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad sprawowania nadzoru pedagogicznego, wykazu stanowisk wymagających kwalifikacji pedagogicznych, kwalifikacji niezbędnych do sprawowania nadzoru pedagogicznego, a także kwalifikacji osób, którym można zlecać prowadzenie badań i opracowywanie ekspertyz, Dz. U. Nr 89, poz. 845.

w cytowanym fragmencie rozporządzenia MENiS. Stefan Wlazło zdefiniował monitorowanie (monitoring) jako ciągłe obserwowanie efektów pracy². Natomiast w § 1., pkt 8. przywoływanego już wyżej rozporządzenia monitorowanie utożsamiane jest z procedurami mierzenia jakości pracy szkoły, czyli systematycznym i zorganizowanym obserwowaniem osiąganego jakości pracy szkół i placówek. Profesjonalne zarządzanie w oświacie wymaga podjęcia działań mających na celu zapewnienie jakości pracy szkoły. Dokument MENiS wprowadza w tym zakresie do języka nadzoru pedagogicznego nowe pojęcie wewnątrzszkolnego systemu zapewniania jakości pracy szkoły³, którego nasza propozycja procedury monitorowania postępów uczniów może być elementem składowym.

Zapewnianie jakości nie oznacza nic innego, jak takie działanie, które pozwala zdobywać społeczne zaufanie, wiarygodność, przekonanie, że to, co robimy jest zgodne z potrzebami i/ lub oczekiwaniami społecznymi⁴. Zgodnie z cyklem W. E. Deminga (planuj – działaj – badaj – wdrażaj), żadne działanie nie może być dokonane tylko raz⁵. Wymaga to celowych, systematycznych i zaplanowanych działań mających na celu sprawdzenie, w jakim stopniu udaje się osiągnąć założone cele. W związku z powyższymi zapisami proponujemy, aby dyrektor szkoły zaplanował działania, które zgodnie z intencją rozporządzenia stworzą **system monitorowania postępów uczniów**. Oto propozycja takiego systemu:

- I. **badanie na wejściu** (wstępie) – diagnozowanie kompetencji ucznia w celu zaplanowania pracy z uczniem nowo przyjętym, np. wykorzystanie wyników egzaminu zewnętrznego szkoły niższego szczebla (sprawdzian, egzamin gimnazjalny);
- II. **ocenianie bieżące** (WSO – PSO) – ewaluacja formatywna umiejętności uczniów – ocena szkolna (stopień + komentarz), ocenianie kształtujące;
- III. **ocenianie sumujące** – ocena semestralna i roczna;
- IV. **badania kompetencji uczniów:**
 - a) stopnia opanowania umiejętności kluczowych opisanych w *Podstawie programowej kształcenia ogólnego* (2, 4, 5, 6), na podstawie których zbudowano standardy wymagań egzaminacyjnych (testy pisemne przeprowadzane raz w roku),
 - b) stopnia opanowania umiejętności kluczowych opisanych w *Podstawie programowej kształcenia ogólnego* (1, 3, 7, 8) trudnych lub nawet niemożliwych do sprawdzenia przy zastosowaniu testu pisemnego (hospitacja diagnostyczna),
 - c) próbne egzaminy w ostatniej klasie danego etapu kształcenia (w oparciu o arkusze OKE);

² Wlazło S., *Mierzenie jakości pracy szkoły*, cz. I, MarMar, Wrocław 1998, s. 66.

³ Rozporządzenie MENiS z dnia 23 kwietnia 2004 r., § 1., pkt 11.: *należy przez to rozumieć zespół zorganizowanych, powiązanych ze sobą i spójnych działań podejmowanych przez dyrektora szkoły lub placówki, organy szkoły lub placówki oraz nauczycieli, niezbędnych do zapewnienia, że działania edukacyjne w szkole lub placówce spełniają ustalone wymagania jakościowe.*

⁴ Kędracka-Feldman E., *W trosce o jakość szkoły*, WSiP, Warszawa 2004, s. 38.

⁵ *Ibidem*.

V. analiza wyników egzaminu zewnętrznego:

- a) analiza wyników egzaminu zewnętrznego z uczniem – wyjaśnienie uzyskanego wyniku, wskazanie mocnych stron ucznia (najlepiej opanowanych umiejętności) oraz problemów (najsłabiej opanowanych umiejętności),
- b) analiza wyników egzaminu zewnętrznego z radą pedagogiczną – analiza wyników z uwzględnieniem kontekstu szkoły (czynników kontekstowych) oraz wypracowanie planu naprawczego do rocznego programu rozwoju;

VI. analiza przyrostu:

- a) kompetencji uczniów,
- b) wyników edukacyjnych szkoły,
- c) wykorzystanie edukacyjnej wartości dodanej⁶.

Każde z wyżej opisanych działań prowadzi do uzyskania informacji o wyniku uczenia się ucznia. Komunikowanie uczniowi jego wyniku uczenia się jest bardzo ważnym sposobem przygotowywania go do brania odpowiedzialności za ten wynik. Określenie na każdym etapie uczenia się ucznia jego mocnych stron i problemów powinno pozwolić nauczycielowi na wypracowanie rekomendacji do indywidualnego planu rozwoju ucznia. Będą one podstawą do jakościowego rozwoju kompetencji rozumianego jako przygotowanie ucznia do życia, uczenia się na wyższych etapach kształcenia oraz stałego doskonalenia się.

Kluczowym elementem proponowanego systemu monitorowania postępów uczniów jest wynik egzaminu zewnętrznego. Prof. Bolesław Niemierko⁷, nazywając ten egzamin doniosłym, traktuje informację o wyniku jako ważniejszą od komentarza, ale to *nie zwalnia nas od objaśniania założeń, przebiegu, znaczenia i sposobu wykorzystania egzaminu doniosłego*. Sposób wykorzystania wyników egzaminu zewnętrznego przez ucznia powinien prowadzić do doskonalenia jego uczenia się. W dużej mierze jest to uzależnione od poziomu komunikacji – w rozumieniu Stephena R. Coveya⁸. Poziomy te zależą od stopnia zaufania oraz współpracy ucznia i nauczyciela. Na poziomie najniższym, nazwany obronnym, brak jest informacji zwrotnych lub występują tzw. negatywne sygnały zwrotne (przeszkadzanie, objawy nudzenia się, lekceważenia itp.). Natomiast na poziomie kompromisu nauczyciel i uczeń nie potrafią w pełni wykorzystać swoich możliwości, ale mimo to rozumieją się i wykonują zadania. Ponieważ nie zostają w pełni uruchomione możliwości obu stron, efekty tego współdziałania są zazwy-

⁶ Dolata R., *Edukacyjna wartość dodana w komunikowaniu wyników egzaminów zewnętrznych*, Biuletyn Badawczy, CKE, Warszawa 2004; Bartmańska A., *Wartość dodana w komunikowaniu wyników egzaminu, a przeciwdziałanie niewłaściwej interpretacji wyników egzaminu zewnętrznego*, [w:] B. Niemierko, H. Szalaniec, *Standardy wymagań i normy testowe w diagnostyce edukacyjnej*. Materiały X Konferencji z cyklu Diagnostyka edukacyjna, PTDE, Kraków 2004, s. 399–416.

⁷ Niemierko B., *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, WSiP, Warszawa 2002, s. 264.

⁸ Stewart J. (red.), *Mosty zamiast murów. O komunikowaniu się między ludźmi*, PWN, Warszawa 2000.

czaj niewielkie. Najwyższym poziomem komunikacji jest komunikacja synergiczna⁹. Wysoki stopień zaufania i współpracy pomiędzy podmiotami prowadzi do uzyskania pożądanych efektów (wynik współdziałania różnych czynników jest skuteczniejszy i wyższy niż suma ich oddzielnych oddziaływań). Ten poziom komunikacji staje się najbardziej oczekiwany we współczesnej dydaktyce. Oczywiście, jego stosowanie zależy od rozwoju organizacyjnego szkoły, świadomości procesów sprawdzania i oceniania oraz kontekstu społecznego.

Informowanie o wynikach egzaminu zewnętrznego należy niewątpliwie traktować jako specyficzny akt komunikacji, dlatego możemy wykorzystać w interpretowaniu tych model dialogicznego oceniania¹⁰. Opiera się on na próbie wykorzystania w praktyce odpowiedzi na cztery zasadnicze pytania: (1) co? (2) po co? (3) komu? (4) jak?

Spróbujmy przyjrzeć się odpowiedziom na te pytania w kontekście wyniku egzaminu zewnętrznego.

CO to jest wynik egzaminu zewnętrznego?

Jest to komunikat zawierający wynik, jaki na egzaminie zewnętrznym osiągnął uczeń lub szkoła, gmina, powiat, województwo. Oczywiście, wynik ten, wyrażony w skali punktowej, jest efektem uczenia się ucznia oraz nauczania przez nauczycieli w szkole umiejętności, które zostały sprawdzone arkuszem egzaminacyjnym.

PO CO jest ten wynik?

Odpowiedź wydaje się oczywista: wynik egzaminu powinien służyć podnoszeniu jakości pracy – ucznia i szkoły. Informuje on bowiem ucznia i szkołę o poziomie opanowanych, a sprawdzanych arkuszem egzaminacyjnym umiejętności. Jest pewnego rodzaju diagnozą, która dotyczy określonego obszaru pracy szkoły. Może, a nawet powinien motywować do dalszego rozwoju, czyli skutecznego uczenia się i nauczania. Wreszcie może też ukierunkowywać aktywność ucznia i szkoły poprzez doskonalenie mocnych stron, czyli najlepiej opanowanych umiejętności, oraz przez ograniczanie problemów, czyli słabo opanowanych umiejętności.

KOMU ten wynik jest potrzebny?

Najważniejszymi podmiotami, do których adresowany jest wynik egzaminu, są przede wszystkim uczeń oraz jego rodzic. Informacja o stopniu opanowania badanych arkuszem egzaminacyjnym umiejętności pozwala na określenie dobrze i słabo opanowanych przez ucznia umiejętności. Staje się ona podstawą do refleksji, nad czym muszę, jako uczeń, popracować, aby z jednej strony doskonalić to,

⁹ Stróżyński K., *Ocenianie szkolne dzisiaj*, PWN, Warszawa 2003, s.116–117.

¹⁰ Ibidem, s.159–161.

czego nauczyłem się dobrze, a z drugiej – osłabić to, co jest dla mnie problemem. Wynik egzaminu może również wspomagać planowanie dalszego etapu kształcenia, w tym podjęcie decyzji o wyborze przyszłej szkoły.

Dla macierzystej szkoły ucznia informacja o wyniku egzaminu zewnętrznego powinna stać się także początkiem refleksji, czyli początkiem procesu, którego głównym efektem jest ewaluacja szkolnych programów nauczania oraz plan naprawczy – program rozwoju szkoły. Efektem ewaluacji szkolnych programów nauczania powinno być dostosowanie ich do możliwości uczniów i szkoły tak, aby jak najlepiej można było przygotować uczniów do życia, dalszych etapów kształcenia i kolejnego egzaminu zewnętrznego.

Wynik egzaminu zewnętrznego nie powinien być dla organu prowadzącego podstawą do płytkiej interpretacji, która dziś ma bardzo często miejsce, czyli do rankingowania szkół¹¹. Wspólna analiza wyników powinna posłużyć określeniu kierunków działań służących rozwojowi szkoły. Byłoby pożądane, aby w duchu partnerstwa i zrozumienia wartości istotnych dla szkoły oraz z uwzględnieniem kontekstu jej pracy organ prowadzący wspierał placówkę w opracowaniu i realizacji przyjętego przez nią planu naprawczego (organizacyjnie i finansowo).

Dla organu nadzorującego, wynik egzaminu zewnętrznego to możliwość udzielenia szkołom wsparcia merytorycznego, polegającego na wspólnej analizie prowadzącej do refleksji nad programem szkoły oraz organizacją doskonalenia oświatowej kadry kierowniczej i nauczycieli (szkolenia dyrektorów, granty Kuratora Oświaty).

Szkoła wyższego szczebla otrzymuje wynik egzaminu zewnętrznego pochodzący z niższego etapu kształcenia. Informacja, która przychodzi z uczniem, dotyczy stopnia opanowania umiejętności sprawdzanych arkuszem egzaminacyjnym. Może więc stać się podstawą do opisanie umiejętności ucznia na wejściu. Pozwoli to na zaplanowanie pracy, a zgodnie z wynikami badań¹², wpływa na efektywność uczenia się ucznia i uzyskania przez niego (szkołę) lepszych efektów pracy. Taka refleksja, pozwoli również na zaplanowanie pracy w taki sposób, aby uwzględnione zostały potrzeby ucznia i szkoły. Analiza wyników ucznia na wejściu stanie się również pierwszym elementem procesu monitorowania postępów uczniów¹³. Końcowym etapem tego procesu będzie analiza wyników egzaminu

¹¹ *Na podstawie ocen wnioskuje o jakości pracy szkół (to błąd)* – Stróżyński K., op. cit., s. 159.

¹² Sobczak M., *O potrzebie, celach i możliwości prowadzenia w szkole diagnozy wstępnej. Zarys koncepcji i wybrane wyniki badań*, [w:] B. Niemierko (red.), *Trafność pomiaru jako podstawa obiektywizacji egzaminów szkolnych*, WSHE, Łódź 2003, s.265–280; *taż*, *O potrzebie, celach i możliwości prowadzenia w szkole diagnozy wstępnej. Zarys koncepcji i wybrane wyniki badań*, Materiały konferencyjne, RODN „WOM”, Katowice 2003, s.14–27.

¹³ Hankus B., Stelmach A., *Jak skala staninowa stosowana w raportach OKE w Jaworznie jest przyjmowana, rozumiana i wykorzystywana w podnoszeniu jakości nauczania na przykładzie Miejskiego Gimnazjum nr 1 w Knurowie*, [w:] B. Niemierko, H. Szaleniec (red.), *Standardy wymagań...*, op. cit., s. 399–416; *ciż*, *Analiza kompetencji uczniów na przykładzie Miejskiego Gimnazjum nr 1 w Knurowie*, Materiały konferencyjne, RODN „WOM”, Katowice 2003, s. 27–45.

zewnętrznego przewidzianego jako ewaluacja sumująca, czyli na zakończenie danego etapu kształcenia (badanie na wyjściu).

Wynikiem egzaminu zewnętrznego zainteresowane jest również Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, ponieważ analiza tych wyników pozwala na diagnozę i zaplanowanie działań, które mogą dotyczyć edukacji w całym kraju.

JAK komunikować wynik egzaminu zewnętrznego?

Skutecznie – to znaczy w taki sposób, aby uczeń rozumiał swój wynik, czyli potrafił rozpoznać swoje mocne strony i problemy, które sformułował na podstawie refleksji nad otrzymanymi wynikami w zakresie poszczególnych standardów. Skutecznie – to znaczy również tak, aby również szkoła, podobnie jak uczeń, zrozumiała swój wynik, uwzględniając kontekst, w jakim został on osiągnięty.

Trafnie, (w rozumieniu pomiarowym, dydaktycznym i psychologicznym), czyli tak, aby uczeń (szkoła) po rozpoznaniu mocnych stron i problemów zaakceptował swój wynik, przystosował go do swoich możliwości i aspiracji, a refleksja nad wynikiem motywowała go do dalszego rozwoju. Nie można zapomnieć o roli kontekstu w analizie trafności wyniku egzaminu zewnętrznego¹⁴.

Użytecznie, czyli tak, aby uczeń (szkoła) wykorzystał wynik do zaplanowania procesu dalszego uczenia się oraz własnego rozwoju. Szkoła nie tylko powinna planować doskonalenie procesu nauczania, ale również rozwój jakościowy, wykorzystując zasady refleksyjnej praktyki oraz opracowując program naprawczy np. metodą APS (analizy pola sił).

Chcielibyśmy podkreślić, że podstawowym warunkiem skutecznej komunikacji w modelu dialogicznego oceniania jest doprowadzenie do sytuacji, kiedy stanie się ona komunikacją synergiczną. Wówczas to podmiot, do którego skierowany jest wynik egzaminu, osiąga wysoki stopień zaufania do otrzymanego wyniku oraz jest otwarty na współpracę. W komunikacji synergicznej *skutek przewyższa sumę możliwości obu stron komunikujących się*¹⁵, dlatego należy dążyć, do osiągnięcia tego poziomu komunikacji. Zastosowanie komunikacji synergicznej powinno doprowadzić do efektywnej współpracy, a ta w konsekwencji do jakościowego rozwoju ucznia i szkoły. Dialogiczny model oceniania i wynikający z niego sposób komunikowania wyników egzaminu zewnętrznego oparty o synergę może być ważnym czynnikiem w stawianiu się placówki szkołą jakości, w której jakość rozumiana jest jako zadowolenie oraz stały rozwój ucznia i szkoły.

¹⁴ Bednarek K., Lempa C., *Znaczenie kontekstu dla trafnego komentarza do wyników oceniania zewnętrznego*, [w:] B. Niemierny (red.), *Trafność pomiaru...*, op. cit., s. 297–302.

¹⁵ Stróżyński K., op. cit., s. 119.